

УДК 321.61 (497.1) : 929 Александар I Карађорђевић
323.285 (44) "1934"

"...ЧУВАЈТЕ...ЈУГОСЛАВИЈУ..."

Апстракт: У бурном периоду пред Други светски рат, Југославија је остала без свог суверена, који је убијен у Марсељу приликом посете Француској. О његовом животу и делима је сразмерно значају мало писано. Ове године обележавамо седамдесет година од његовог убиства. Овај рад је посвећен блаженопочившем краљу и дешавањима тих октобарских дана 1934. године.

Кључне речи: Краљ Александар Карађорђевић, посета, република Француска, Луј Барту, Влада Георгијев, путовање, политика, убиство, ВМРО, усташе.

"У Југославију узидео је целу младост, учествовао у свим њеним подвизима од Куманова до Солуна, извео дело њезиног уједињења, пао као њен симбол".¹

Ове године се поклопило обележаваће два врло важна догађаја на свој начин пресудна по српску историју. Историја је поново у својој лудности спојила неспојиво; устанак и пад, живот и смрт. Први се одиграо на Сретење 2/14. фебруара 1804. године у Орашцу. Тако да ове године обележавамо 200 година од почетка I српског устанка и доласка на српску политичку сцену породице Ђорђа Пе-

тровића Карађорђа. После вишевековног ропства српски народ је одлучно и храбро кренуо у један неизвестан подухват², а једина мисао водила била је слобода.

---

² Подухват је био неизвестан из много разлога, а само неки од њих су били политичке, војне и финансијске природе. Наиме, кретало се у рат са силом која је ипак у то време представљала респектабилну силу, затим постојао је проблем са савезницима и њиховом подршком која је увек била вођена искључиво њиховим ускогрудим интересима (сетимо се само ратова Аустрије и Турске у XVII и XVIII веку за време којих би се Срби стављали на страну Аустрије, али потом би после повлачења аустријске војске бежали са својих огњишта и исељавали у Аустрију). Ипак, највећи проблем био је недостатак праве војне организације код Срба. прим. аут.

---

¹ В. Ђоровић, *Историја српског народа*, трећа књига, Бања Лука-Београд 1997, 470 (Даље: В. Ђоровић, *Историја српског народа*).

Други догађај који обележавамо је, по мишљењу многих, имао негативан утицај са далекосежним последицама исказаним у Другом светском рату. Тачно 130 година после почетка I српског устанка, после година борби на династичком, политичком и војном плану, пуцњевима из револвера прекинут је један живот. Њ.К.В. Александар Карађорђевић, убијен је приликом посете Републици Француској. На тај начин прекинуто је уобличавање српске нововековне државе (које је краљ Александар почео врло енергично спроводити), прекинута је политика која је извела акцију ослобођења и уједињења српских и југословенских земаља. Овај је рад, због свега наведеног, посвећен краљу Александру и представља подсећање на његов живот и последње дане.

О краљу Александру до сада се код нас није много писало.³ Вероватно не постоји ниједна личност таквог значаја која је толико дуго и упорно игнорисана и брисана из памћења српског народа или о којој су без испитивања стварних чињеница изрицани најнеповољнији судови и

³ О животу краља Александра се из идеолошких разлога није писало после Другог светског рата. Његово помињање у литератури која је настала после рата, углавном је било везано за причу о репресалијама које су за време његове владавине вршене над припадницима КПЈ. Наиме, краљ је врло брзо после избора за Уставотворну скупштину Краљевине СХС (на којима су комунисти добили велики број гласова и постали трећа по снази партија у Парламенту) одржаних 28.11.1920. године, објавио акт под називом "Обзнана" којим је забрањена комунистичка пропаганда, организација и новине. Након тога, извршна власт се само придржавала донесеног акта. Уп. Б.Петрановић, *Историја Југославије 1918-1978*, Београд 1980, 48-65. (Даље: Б.Петрановић, *Историја Југославије*).

давене најтеже квалификације. Идеолошке побуде свега тога су нам знане, а под њима се повијала и наша историографија.⁴ Страна литература о краљу Александру знатно је богатија, јер је непосредно после његовог убиства написано неколико књига које су се бавиле позадином марсељског атентата. Данас су, с друге стране, актуелне разне теорије завере у којима аутори покушавају да докажу умешаност француских масонских ложа у атентат. Међутим, ми ћемо представити само потврђене чињенице везане за живот и убиство краља Александра и при том користити литературу домаће историографије и чланке из штампе тог времена, како бисмо што боље расветлили тему.

Александар Карађорђевић рођен је на Цетињу 17. децембра 1888. године као други син Петра Карађорђевића и Зорке Петровић, ћерке црногорског кнеза Николе. На крштењу је добио име по руском цару Александру III Романову, који му је био кум. За Александра је карактеристично да је био малог раста и нежног здравља, али необично жив, пун покрета и сав од нерва.⁵ Школовао се у Женеви и Петрограду, али га је династијска смена⁶ довела у Београд у којем је наста-

⁴ Б. Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић*, I књига, Београд 1996, 20 (Даље: Б.Глигоријевић, *нав. дело*).

⁵ В. Ћоровић, *Историја српског народа*, 442.

⁶ До тада, односно до маја 1903. године, на власти је била краљевска породица Обреновића. Међутим, као последица завере одређених официра окупљених око организације познате под именом "Црна рука" на челу са капетаном Драгутином Димитријевићем Аписом, млади краљ Александар Обреновић и његова супруга Драга Машин су убијени у својим одајама у краљевском дому, а њихова тела су избачена на улицу. Завереници су одмах ступили у контакт са Петром Карађорђевићем, који је боравио у Францу-

вио учење. Након ових догађаја са почетка XX века и смене династије, Александар је продужио школовање у Пажевском корпусу у Петрограду, али га није завршио јер је, овог пута због здравља, морао да се врати у Београд. Међутим, своје образовање је допуњавао интензивним читањем, а нарочито се интересовао за историју и стару српску уметност. Био је несумњиво даровит и знао је да прозре и људе и ствари. Имао је велике амбиције, разумљиве за младе у тим годинама. Био је мишљења да је дошло време да се изађе из уских оквира и да се стварају велика дела на свим подручјима.

Већ у 21. години стиче звање престолонаследника (1909), услед одрицања од престола његовог старијег брата Ђорђа, који је то учинио због свог претераног експонирања у Анексионој кризи⁷ и због неког наводног криминалног престапа.⁸ Наста-вио је учење код најпознатијих београдских

ској, и убрзо га прогласили за краља. Овај догађај је у историји забележен као Мајски преврат. Уп. *Историја српског народа*, књига VI/1, Београд 1994, 120-130 (Даље: *Историја српског народа*).

⁷ Криза која је избила између Аустроугарске и Србије, а услед анексије Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске 1908. године. прим.аут.

⁸ Више података о краљевићу Ђорђу и његовом животу видети у књизи: М. Поповски, *Ђорђе краљевић СХС*, Београд 1980; О краљевићу Ђорђу постоје најнеповољнији судови у литератури која обрађује период владавине Карађорђевића. Њега углавном описују као набуситог момка са психичким поремећајем, који је неспособан за било каква вид комуникације и који није способан да преузме тако одговорну дужност као што је власт краља. Интересантно је да је Ђорђе после II светског рата остао у Југославији, изјавивши том приликом покорност новим властима из редова Комунистичке партије. Уп. Б.Глигоријевић, *нав. дело*, 20-23.

професора, и то из дипло-матије, историје и права.⁹

Као владарев син, краљевић и престолонаследник, ступио је у војне редове рано и постао редов са 15 година¹⁰, а врховни командант са 26 година. Од 1903. до 1918. живео је као војник и ратник, оптерећен владарским дужностима. Успешно вођење и командовање Првом армијом у Балканским ратовима знатно су подigli углед престолонаследнику. У време кризе пред Први светски рат Александар је преузео дужност регента и обављао ју је седам година. У Првом светском рату Александар је стално био на ратишту делећи судбину војске и народа у успесима 1914. (Цер, Колубара, одбрана Београда) и поразима 1915. године. Покушао је да добије функцију главнокомандујућег савезничких снага на Солунском фронту, али није имао успеха. Након пробоја Солунског фронта и ослобођења територија насељених Србима, Хрватима и Словенцима, 1. децембра 1918. године проглашена је нова заједничка држава, а Александар је добио надимак "Ујединитељ".

Најјачи обједињујући фактор југословенске заједнице били су династија, посебно регент и потом краљ Александар, као и расути Срби на већем делу њене територије. Александар се 1922. године оженио ћерком румунског краља Карола, да би фактор династије у одржавању јединства

---

⁹ А.Веселиновић, Р.Љушић, *Српске династије*, Нови Сад-Београд 2001, 115 (Даље: *Српске династије*).

¹⁰ 17. децембра 1903. године постао је редов I чете III батаљона Шестог пука. Уп. *L'Illustration*, специјалан број за октобар 1934. године, превод француског текста и аутор "додатка" Ђорђе Д. Паљић, Крушевац 1998, 42 (Даље: *L'Illustration*).

државе био у будућности у функцији¹¹. Са њом је наставио своју лозу и добио три сина: Петра, Томислава и Андреја.

Краљ Александар се, поучен искуствима из I светског рата, ослањао на Француску која се од свих великих сила у рату понела, колико толико, као савезник и пријатељ Србије. Са увек пријатељски расположеним Русима није могао да оствари жељене односе због комунистичке револуције у којој је, између осталог, свргнут и убијен његов кум, Николај Романов. С друге стране ни Русија није хтела контакт са Краљевином СХС због тога што су у њој емигранти из редова противника револуције нашли своје уточиште и дом.

Због разних спорења после Првог светског рата краљ Александар није могао постићи пријатељске односе ни са земљама у окружењу. Са Италијом су лоши односи били последица

италијанске претензије на целу источну јадранску обалу, чије су 2/3 по мировном уговору припале Краљевини СХС. Лоши односи са Албанијом настали су због нерешеног статуса границе двеју држава, а онда и због града Скадра који је по уверењу краља Александра требало да припадне новоформираној Краљевини СХС. Бугарска је такође била против Краљевине СХС, јер јој је на мировној конференцији одузет део територије који је требало да јој припадне. Са Мађарском нису успостављени добри односи због територијалних добитака Краљевине СХС, а на њену штету, као и због револуције која се одмах по рату одиграла у њој. Са Аустријом, која је расцепкана мировним уговором и којој су у корист Краљевине СХС одузете Словенија, Хрватска, Далмација и Босна и Херцеговина, такође није било могуће остварити добросуседске односе. Због свега наведеног, краљ Александар се окренуо Чехословачкој и Румунији које су директно биле заинтересоване за очување новостворених граница и са њима под покровитељством Француске склопио савез познат као Мала антанта.

На унутрашњем плану краљ је владао апсолутистички, што му је омогућио централизовану државну систем прокламован у Видовданском уставу из 1921. године.¹² Централистичка власт, која је била у успону, појачана је убрзо након убиства у Скупштини посланика ХСС-а Стјепана Радића, Павла Радића, Ђуре Басаричека и рањавања Ивана Пернара и Ивана Гранђе од стране радикалног посланика Пунише Рачића, 20. јуна 1928. године.¹³ Краљ Александар је

¹¹ *Српске династије*, 116; Ради се о романизованом германском имену Карло иза кога се крије румунски краљ Карло Хоенцолерн, владар из периода после Првог светског рата иначе близак рођак немачке династије Хоенцолерн. С друге стране, лист *Политика* бр. 9482, од 10.10.1934. године доноси причу о животу краља Александра, каже да је Александар био ожењен Маријом, ћерком румунског краља Фердинанда Хоенцолерна. Такође, то потврђује и извештавање француског листа *L'Illustration*, 29, у коме је наведено да је румунски краљ Карол био брат југословенске краљице Марије, односно син Фердинанда. Било како било, немачки огранак Хоенцолерна збачен је с власти после рата, када је у Немачкој проглашена република, па се не може рећи да је Александаров брак имао политичке везе са немачком династијом, противником у завршном рату, али се са сигурношћу може тврдити да је имао циљ увлачење Румуније у Малу антанту, пројекат дуго планиран од стране краља Александра и уз велику подршку Француске републике. *прим. аут.*

¹² *Српске династије*, 116.

¹³ Б.Петрановић, *Историја Југославије*, 94.

завео диктатуру 6. јануара 1929. године суспендовањем Устава, изричитом забраном странака и удружења која су носила племенско и верско обележје. Скупштина је распуштена, а за председника владе је постављен генерал Петар Живковић. Одмах по проглашењу диктатуре земљу је напустио одређен круг људи, између осталих и Анте Павелић, адвокат и народни посланик Хрватске странке права, који у емиграцији организује терористичку делатност усташа. Након много перипетија насталих укидањем Устава, краљ се ипак 1931. године одлучује да подари земљи Устав који му је, додуше, давао велика овлашћења, али је на тај начин ипак делимично враћена парламентарна демократија. Држава је већ раније подељена на девет бановина, а септембра 1929. године је проглашена Краљевина Југославија. Систем је и даље био централистички јер се краљ залагао за политику интегралног југословенства.¹⁴

Своје идеје о ширем повезивању балканских земаља и стварању пакта, опет под покровитељством Француске, Александар је покушао да оствари тридесетих година XX века. Тада је по његовом мишљењу створена позитивна клима у Европи и он је низом састанака са делегацијама држава из окружења и Француском пробао да утемељи будућност Југославије.

Прављење Балканског пакта ипак није био лак посао. Александру је представљала проблем суревњивост између балканских држава. Грчка је била противник зближавања Југославије и Бугарске јер је у словенском блоку гледала највећу опасност за

свој интегритет.¹⁵ С друге стране Чехословачка и Румунија, два југословенска партнера из Мале антанте, вршиле су притисак да се склопи споразум између Југославије и Бугарске, како би се осигурале бар од једне ревизионистичке државе. У том духу бугарски краљ Борис посетио је Београд у децембру 1933. године.¹⁶ Одређени споразуми су потписани, а краљ Александар је обећао узвратну посету у току следеће године.

Посета краља Александра Бугарској планирана је за крај септембра 1934. године.¹⁷ Разговори су вођени у Врани око 10 км од Софије. Између осталог, од Бугарске је тражено уверење да ће приликом евентуалног сукоба у Европи задржати неутралност, што је бугарска страна прихватила.

Охрабрен разговорима у Софији, краљ Александар је планирао посету Француској како би је известио о разговорима у Бугарској и упутио је у своје деловање у циљу стварања пакта на Балкану, проширењу Мале Антанте, а с друге стране и известио о самосталном деловању југословенске владе по питању Балканског пакта. Краљ је требало да се састане са полити-

¹⁵ Ж.Аврамовски, *Балканска антанта 1934-1940*, Београд 1980, 120 (Даље: *Балканска антанта*).

¹⁶ *Исто*, 87.

¹⁷ Званичне посете владара су биле увек од великог значаја, ниједном се нису случајно дешавале. Увек су имале одређене циљеве, међу којима је у првом реду увек била намера да се преко шефова држава спроведу и учврсте што бољи односи и између самих народа и њихових одговорних представника. У мутним и неизвесним временима у којима се налазила Европа, имале су још већи значај. У односима с Бугарском оне су довеле до тога да је почело да се губи оно дубоко укорењено неповерење које је тровало зближење. *прим. аут.*

¹⁴ Б.Петрановић, *Историја Југославије*, 101.

чким врхом Француске републике, а маршрута путовања и сатница посета објављени су у дневним новинама.¹⁸ *Frankfurter Zeitung* је ову посету пропратио чланком у коме се каже да југословенски водећи кругови не крију своју намеру да желе да раде потпуно независно и да на то треба гледати као на један првокласни политички догађај који има да створи једну потпуно нову ситуацију, јер "Александар није више мали краљић "сателит" него Суверен који жели да води политику своје земље по свом сопственом схватању".¹⁹

Краљ је на своје путовање кренуо у сутон 4.10.1934. године возом из Београда. Сутрадан, у осам изјутра, воз је стигао у Косовску Митровицу где је краљ са својом свитом дочекан од команданта града, пуковника Крсте Павићевића. Без задржавања у Косовској Митровици краљевска свита је кренула аутомобилима ка Херцег Новом. Паузу у путу су направили на једном пропланку где им је сервиран пољски ручак. Око 15 сати су стигли у Подгорицу. Ту су се у близини Подгорице поново зауставили на кратко. Наиме, у Ријеци Црнојевића, пред дворцем "Лесковац", дочекао их је бан Зетске бановине Мујо Сочица, а са њим и: митрополит црногорско-приморски др Дожић, командант Зетске дивизије генерал Максимовић, председник цетињске општине Зубер и начелник среза Дедовић. Након тога кренули су за Будву одакле су преко Тројице и Тивта дошли у Лепетане. Одатле су их два чамца ратне морнарице превезла у Каменаре. Из Каменара су пут наставили према Зеленики

где је био укотвљен краљевски брод, разарач "Дубровник". Испред брода краља су очекивали: командант Боке Которске генерал Луковић, контраадмирал и командант морнарице Полић, први официр и капетан фрегате Папеж, француски аташе Руш, председник херцегновске општине Комненовић и др. званичници општине. За 6.10.1934. године у 10 сати и 40 минута, било је предвиђено испловљавање разарача "Дубровник" на којем је била смештена краљевска свита.²⁰

За то време Француска се припремала за званичну посету. Цео народ спремао се да што величанственије дочека свога највећег и највернијег пријатеља. Нарочито Марсељ коме је прослављени Војсковођа желео да укаже посебну част, упркос опоменама и одвраћањима да се не искрцава у тај космополитски град, у коме је тешко бдети над сигурношћу његове личности. Он се није обзирао на опасност јер је хтео тим чином да ода почаст и захвалност изгинулим ратним друговима француске Источне војске.²¹

Било је предвиђено да се у Марсељу, где би се краљ искрцао на француско тле, организује велелепни дочек. Предвиђено је да у дочеку узму учешћа: целокупна француска Средоземна флота, велики одреди сувоземне војске и грађанство. Краља би сачекао и поздравио у име француске владе министар спољних послова Луј Барту. Након поздрава са француским домаћинима, предвиђено је да краљ Александар положи венац пред спомеником Поали д'Оријан, а затим присуствује чају који ће у његову част бити приређен у дворанама префекту-

¹⁸ *Политика*, 5.10.1934. године, бр. 9477.

¹⁹ Б.М.Степановић, *Национални тестамент краља Александра I*, Београд 1936, 357 (Далје: *Национални тестамент*).

²⁰ *Политика*, 7.10.1934. године, бр. 9479.

²¹ *Национални тестамент*, 358.

ре. Из Марсеља би краљ специјалним возом отишао за Париз.²²

У Паризу²³ је био предвиђен наставак низа великих свечаности поводом краљеве посете. На париској станици краља Александра би дочекао и поздравио председник републике Лебрен, председник владе Думерг, председници Сената и Скупштине, министри и читав низ високих личности. Са станице краљ би отишао у хотел "Кријон"²⁴, где би био смештен. Након смештаја, краљ треба да положи венац на гроб Незнаога Јунака под Тријумфалном Капијом. По подне је била предвиђена посета председнику републике Лебрена у Јелисејској палати, затим узвратна посета председника краљу у хотелу Кријон, а онда заједничка посета париској Општини. Истог дана краљ би примио у дворани на Орсејском Кеју представнике страних држава акредитованих у Паризу. За вече је предвиђена вечера и мали концерт после ње.

Наредног дана је био предвиђен заједнички одлазак краља и председника Лебрена до војничког логора у Саторију, где би била приређена војна

вежба у част краља. Након тога ручак у Сен Сиру²⁵, а поподне смотра трупа и вечера у част председника Лебрена.

Трећег дана краљ је требало да посети српско војничко гробље у Тијеу, положи венце, заједно са домаћином, на српске гробове у Француској. У подне је предвиђен интимни ручак са Лебреном, а по подне неколико важних састанака са Думергом, Бартуом, Жермен-Мартеном и генералом Петеном.

На овај начин се Француска спрема за дочек свог ратног пријатеља. Нико тада није могао ни да наслути шта су за "дочек" краљу Александру у Француској спремили терористи усташа и ВМРО-а.

У уторак 9.10.1934. године освајачу је ведар и сунчан дан. Марсељ је сав трептао у сјају, зеленилу и цвећу. На свим зградама лепршале су се француске и српске тробојке. Огромна маса света прекрила је Старо пристаниште и тротоаре улица, којима краљ има да прође. Недовољни кордонни полиције, једва по један на десетак метара, били су немоћни да задрже надирање одушевљених маса.²⁶ Око 15 сати на далеком хоризонту према Корзици указале су се катарке ескадре ратних бродова. Пред њима је био "Дубровник". Француски топиљери, који су дотле ишли у бразди један за другим, сада су образовали дворедни шпалир. Са француских бродова почела је паљба 21 топовског плотуна у част доласка краља Александра. Му-

²² *Политика*, 5.10.1934. године, бр. 9477.

²³ По плану путовања краљ је у Париз требао да стигне у среду 10.10.1934. године. *прим. аут.*

²⁴ Према опису дописника *Политике* од 8.10.1934. године, бр. 9480, хотел Кријон у коме је краљ требао отсести, налазио се на најлепшем месту Париза, на огромном тргу Конкорд. По њему утисак величине и пространства, који Трг Конкорд оставља, још више је повећан тиме што је са трију страна отворен. Према југу се пружа до Сене, преко које велики мост води до Бурбонске палате, у којој је смештена Скупштина. Са леве стране се налази Тилериски парк, са десне други парк који је кроз средину пресечен почетком Јелисејских поља, на чијем се крају са трга види огроман Тријумфални Лук са гробом Незнаога Јунака.

²⁵ Сен Сир је позната француска војна школа за децу политичких личности. Између осталих, ову школу су у младости похађали и краљ Петар I и краљ Александар. Уп. Б. Глигоријевић, *нав.дело*, 187; *Српске династије*, 116.

²⁶ *Национални тестамент*, 358.

зика на француским бродовима интонирала је југословенску химну. У часу спуштања котве пред марсељским светионицима, разарач "Дубровник" је отпоздравио са 21 плотуном.²⁷

Први човек који је поздравио краља био је министар морнарице у влади Француске, Пиетри. Он се, заједно са југословенским аташеом Димитријевићем, упутио на "Дубровник". Краљ је сачекао госте у пратњи Богољуба Јевтића, министра иностраних дела. Краљ Александар је био одевен у адмиралску униформу југословенске војске са лентом Легије части преко груди. Заједно са Пиетрием, краљ је напустио "Дубровник" и пришао групици француских званичника међу којима је и француски министар Луј Барту.²⁸ У савршеном расположењу и уз одушевљено клицање масе, краљ и Барту улазе у луксузан отворен аутомобил француске производње "Delage", тип "соуре"²⁹. Са њима је у аутомобилу на предњем седишту био и генерал Жорж. За њиховим аутомобилом крећу још два. Поворка је споро напредовала, једва нешто брже него кад човек негде пешице жури.

Кад су краљева кола стигла пред сквер испред палате Берзе, један крупан човек у оделу кафене боје, искочио је из гомиле на тротоару. Повикао је "Живео краљ!" и кренуо ка краље-

вим колима. Скочио је на степеник, једном руком дохватио оквир врата аутомобила, а другом запуцао. Док је шофер Фоасак покушавао да атентатора спречи у његовој убилачкој намери, потпуковник Пиоле је усмерио свог коња и два пута сабљом ударио убицу који је пао на коловоз. Атентатор је и у паду наставио да пуца, те је ранио још неколико лица. Гомила људи која је до тог тренутка поздрављала краља, усмерила се на убицу и спљоштила га.³⁰

Како су касније новинари извештавали, дошло је до нечувеног пропуста јер није било предвиђено да у свечаној поворци буде и дежурни лекар са колима Хитне помоћи. Краљ је превезен у префектуру, где се било окупило много људи јер је била предвиђена посета марсејском префекту након посете Споменика француским солунцима. Један млади војни лекар који се нашао на месту догађаја је одведен код тешко рањеног краља. Префект и његова супруга, чланови краљевске свите, министар Пиетри и хитно позвани лекари специјалисти су немоћно посматрали умирућег краља. Александар је био погођен у десну страну груди, у руку, раме и лопатицу. Лекари су констатовали да су ране веома тешке и да краљ није могао бити ни чудом спасен. Већ легендарне речи које је краљ, наводно, последње изговорио биле су: "...чувајте Југославију ...пријатељство с Француском..". Тачно пола сата после атентата, у 16 сати и 45 минута лекари су констатовали смрт.³¹

²⁷ *Политика*, 10.10.1934. године, бр. 9482.

²⁸ Француски министар Луј Барту, директно је био заинтересован за краљеву посету. Задовољство због ње није крио, она је значила успех његове дуге деликатне дипломатске акције која је требало да буде окончана потписивањем Пакта о европском мировном споразумевању. Охрабрујуће информације добијене из Италије, која се и поред неспоразума са Југославијом није противила споразуму, истицале су значај ове акције. Уп. *L'Illustration*, 8.

²⁹ *Исмо*, 39.

³⁰ *Политика*, 10.10.1934. године, бр. 9482; *L'Illustration*, 8.

³¹ *Политика*, 10.10.1934. године, бр. 9482; *L'Illustration*, 8.

Истрага је настојала да што пре установи ко је атентатор и ко су му били помагачи. У оделу убице који је подлегао ранама, нађен је пасош који је 30. маја 1934. године издао чехословачки Генерални конзулат у Загребу. Гласио је на Петруса Келемана, рођеног 1899. у Загребу, чехословачког држављанина и трговца по занимању. Пасош је при преласку југословенске границе, жигосан 26. септембра 1934. Странице Келеманове путне исправе биле су испуњене многим аустријским и швајцарским транзитним визама. Била је утиснута и једна француска улазна виза, преко Валорба, датирана под 28. септембром 1934. године. Француски стручњаци за пасоше одмах су на Келемановој путној исправи запазили неке неправилности. Опис личности наведен у пасошу се није слагао са изгледом атентатора. Чиновник потписан на пасошу 30. маја (дана код је издат пасош) био је већ одавно премештен из Загреба. На левој руци атентатор је имао истетовирану мртвачку главу и иницијале ВМРО, терористичке организације из Бугарске.³²

Негде у то време, пријавила су се два млада интелектуалца из Јужне Србије, независно један од другог, и саопштили да су на сликама објављеним у новинама препознали атентатора Владу Георгијева, званог Черноземски, али знаног и као Влада шофер, Величко Димитров, Величко Георгијев, Величко Стојанов, Владимир Димитров и по многим другим надимцима и именима.³³

³² *Политика*, 11.10.1934. године, бр. 9483.

³³ По изјави коју је дао Владимир Ночев, управник софијске полиције, а пренела *Политика*, бр. 9489, 17.10.1934. године, може се извући закључак, да је име Келеман или Келеманов терориста Влада Георгијев кори-

Влада Георгијев је рођен у селу Каменица код Чепина, југозападно од Татарпазарцика. Још за време владе Стамболиског био је анархиста. Присуствовао је једном конгресу анархиста у Јамболу. Дуго је сарађивао са бу-гарским националистима Панчом Ми-хаиловим и Ванчом Михаиловим. Био је возач Тодора Александрова и Ванче Михаилова, одакле му и надимак "Влада шофер". 1924. године извршио је атентат над бугарским народним послаником Хаџи Димовим, а 1931. над Наумом Томалевским. Био је припадник секте дановиста (мешавини православља, будизма и теозофије), која верује у загробни живот. У архиви коју је бугарска полиција запленила, нађено је писмо у коме се Георгијев одриче организације ВМРО и изјављује да прилази усташама јер су, по његовим речима, "много културнији". У време кад је извршио атентат на краља Александра, Георгијев је имао око четрдесет година.³⁴

Из главног усташког логора у Јанка Пусти у Мађарској, четворица атентатора су кренула у Француску да изврше свој крвави злочин. Они су располагали чехословачким пасошима³⁵ и великом количином новца. У Лозани су се састали са Кватерником, Павелићевим усташким доглавником.

стио зато што је познати војвода Спиро Келеманов, храбар четник који се у XIX веку борио против Турака, био из његовог села, а познато је да терористи обично узимају надимак по имену неког борца из националне историје.

³⁴ *Политика*, 15.10.1934. године, бр. 9487.

³⁵ Ово није пука случајност. Краљевина Југославија је била у одличним односима са Чехословачком, а обе су биле у одличним односима са Француском, тако да су на тај начин скидали сумњу са себе и обезбеђивали сигуран пут. *прим. аут.*

Ту су се поделили на две групе. Једна је кренула за Марсељ, а друга за Париз. У Марсељ су кренули Влада Георгијев и Мија Краљ, а у Париз Иван Рајић и Звонимир Поспишл. Договор је био да ако прва двојица не успеју да убију краља у Марсељу, друга двојица покушају то исто у Паризу. Испоставило се да је била довољна само делатност прве двојице, јер су они већ на првом кораку у Марсељу успели у својој злочиначкој намери.³⁶

Смрт краља Александра погодила је све српске пријатеље широм света и све оне становнике Краљевине Југославије који су желели да живе у једној држави.

---

³⁶ *L'Illustration*, 16-18.